

SIA „Rimi Latvia” pašapkalpošanās kases

Santa Skromane, Biznesa augstskolas „Turība” mārketinga un tirdzniecības vadības studente

Abstract: *The self-service cash counters were first introduced in the Baltic States, in Lithuania, in 2007 and 2008 by the chain stores “Iki” then followed by “Maxima”. This service was launched in Latvia in 2009 and only in 2015 it was started by the chain market “Rimi Latvia”. The aim of installing this system of self-service is to decrease the burden of the stores personnel, and diminish the queues at the standard cash counters, as well considering the customer’s wish to settle his purchase payments conveniently and fast. The buyers, in Latvia, started to use this service and their opinions differ whether to have such service at a shop or not. Those self-service cash counters installed in “Rimi” stores facilitate the payments by credit cards only and not accepting cash.*

Atslēgas vārdi: pašapkalpošanās kases, apkalpošanas kases, norēķināšanās, pircējs.

Ievads

Latvijā ir divu veidu norēķinu kases – apkalpošanas un pašapkalpošanās kases. Viena no pirmajām elektroniskos kases aparātus sāka ražot japāņu kompānija OMRON, un ar tās produkciju savu darbību kases aparātu izplatīšanas jomā Latvijā 1991. gadā sāka firma CHD¹. (Ratniece, 2001: 48.lpp)

Elektroniskās norēķinu sistēmas jālieto katram nodokļu maksātājam, kas veic saimniecisko darbību un par darījumiem saņem samaksu skaidrā naudā, ar maksājumu kartēm vai citiem maksājumu apliecinājumiem (kas varētu būt, piemēram, čeki, taloni, dāvanu kartes u.c.). (Kaparkalēja, 2011: 29 lpp)

Svarīgi ir izprast elektroniskās norēķinu sistēmas (turpmāk tekstā ENS) nepieciešamības būtību. Tās ir izgudrotas un ieviestas ne jau tāpēc, lai VID būtu vieglāka dzīve. ENS pamatuzdevums ir palīdzēt tirgotājam jeb uzņēmējam, lai zinātu kādas preces vai pakalpojumi ir pārdoti un kāds ir precīzs apgrozījums. Komersantam, kuram ir vairāk kā viens veikals, ir nepieciešamība zināt, kā sokas uzņēmumam kopumā. Lielākā daļa veikalu izmanto sistēmas, kas ir saslēgtas kopā ar uzņēmuma vadības sistēmām, līdz ar to šajos gadījumos veikt valsts likumdošanā paredzētās izmaiņas ir salīdzinoši viegli. (Kaparkalēja, 2011: 29.-30. lpp)

Centrāleiropā un Baltijas valstīs pirmās pašapkalpošanās kases tika uzstādītas 2007. un 2008. gadā Lietuvā Iki veikalu tīklā. Šim piemēram sekoja “Maxima”, uzstādot pašapkalpošanās kases divos veikalos Viļņā un Rīgā. Pašapkalpošanās kases sāka ieviest, lai mazinātu darbinieku slodzi, kā arī sekojot patērētāju paradumu maiņai. Viens no galvenajiem pašapkalpošanās kasu ieviešanas virzītājiem ir ne tikai kvalificēta darba spēka deficīts, bet arī tā izmaksas. Pircēju plūsmas maksimumu ir grūti prognozēt ilgāku laiku uz priekšu, līdz ar to ir sarežģīti izveidot kasieru darba grafiku. Tika ievērota patērētāju vēlme norēķināties par pirkumiem ātri un ērti, neskatoties uz to, cik daudz preču pērk. Vēl viens iemesls ir tirdzniecības platību izmaksas. Divu parasto kasu galdu vietā var ievietot četras līdz sešas pašapkalpošanās kases. (Pankovska, 2016: 11.lpp)

Pētījuma mērķis: Analizēt pircēju rīcību norēķinoties par precī uzņēmuma “Rimi” veikalos. Mērķa sasniegšanai risināmie uzdevumi:

1. Analizēt pašapkalpošanās kasu attīstību Latvijas veikalos
2. Novērot “Rimi” veikalu kasu darbību
3. Izpētīt pircēju rīcību norēķinoties par precī

¹ CHD – kases aparāts ar elektronisko kontrollenti

Pētījumam ir izmantotas sekojošas pētījuma metodes: monogrāfiskā jeb aprakstošā metode, lauka pētījuma metode – novērošana, lai novērotu pircēju reakciju un darbību norēķināšanas brīdī un aptauja, lai noskaidrotu pircēju attieksmi pret pašapkalpošanās kasēm.

Pētījuma metodoloģiskais pamats ir ārzemju un latviešu autoru darbi un publikācijas periodikas izdevumos (*Janulis A.; Pankovska E. Ratniece S. Kaparkalēja D.* u.c.), kas sniedz informāciju par kasu darbību un to attīstību.

1. Pašapkalpošanās kasu attīstība Latvijas veikalos

Latvijā pirmās pašapkalpošanās kases tika ieviestas 2009.gadā veikalā "Maxima Latvia", bet 2015.gadā 8.decembrī sāka darboties veikalā "Rimi Latvia" tirdzniecības centrā "Origo". Pirmās pieejamās pašapkalpošanās kases tika uzstādītas un pieejamas sešos "Maxima Latvija" pārvaldītajos veikalos Rīgā - Augusta Deglava ielā 67, Kārļa Ulmaņa gatvē 88a, Vienības gatvē 113, Slokas ielā 115, Saharova ielā 20a un Mūkusalas ielā 73. Z. Kaktiņa² informē, ka pērn pašapkalpošanās kasu ieviešanā investēti vairāk nekā 300 tūkst. eiro. (Pankovska, 2016: 11.lpp) Savukārt "Rimi Latvia" pirms tālākās projekta paplašināšanas pašapkalpošanās kases testēja divos "Rimi" veikalos Rīgā - Krišjāņa Valdemāra ielā 112 un tirdzniecības centrā "Origo" izvietotajā "Rimi" veikalā, kā ziņu Latvijas ziņu aģentūra LETA³. (LETA (2016). Iegūts 11.03.2017. no http://financenet.tvnet.lv/nozares/595074tirgotaji_pasapkalposanas_kases_pirceju_vidu_klust_arvie_n_popularakas)

Ierīces ir ieprogrammētas tā, ka ņem vērā gan veikala atlaižu kartes, gan operē ar norēķinu kartēm, gan izdod precīzu atlikumu, ja iepērkamies par skaidru naudu. (Kaparkalēja, 2011: 31 lpp) Pašapkalpošanās kasēs lielveikalos tiek apstrādāti aptuveni 20 līdz 30% no veikalā izdrukāto čeku skaita. (Pankovska, 2016: 11.lpp) Patērētājs vidēji pie pašapkalpošanās kases pavada 30% vairāk laika, bet kopumā rindā pircējs pavada mazāk laika. Tomēr pašam pircējam liekas, ka viņš sevi apkalpo daudz ātrāk vai tāpat kā pie apkalpošanas kasēm, jo cilvēks ir iesaistīts procesā. «Maxima Latvija» pārstāvis Jānis Beseris norādīja, ka tajos veikalos, kur pieejamas pašapkalpošanās kases, tās izmanto aptuveni 22% šo veikalu klientu. Savukārt darbinieki pozitīvi vērtē šādu pašapkalpošanās kasu ieviešanu, jo tādējādi tiek samazināta gan darbinieku slodze, gan arī rindas pie kasēm. (LETA (2016). Iegūts 11.03.2017. no http://financenet.tvnet.lv/nozares/595074tirgotaji_pasapkalposanas_kases_pirceju_vidu_klust_arvie_n_popularakas)

Veikalos "Rimi" pašapkalpošanās kases ir samērā liels jaunums. Pircēji tika ievērojuši, ka pašapkalpošanās kases sveramajām precēm uzrāda pavisam citu cenu nekā pie apkalpošanas kasēm. Patērētāju tiesību aizsardzības centrā skaidro, ka pagaidām nav veiktas speciālas pārbaudes saistībā ar svaru precizitāti, arī sūdzības līdz šim nav saņemtas. Svara novirze, kas pieļaujama uz vienu kilogramu, ir atšķirīga dažādiem svaru veidiem, bet, visticamāk, svāriem, kas iestatīti pašapkalpošanās kasēs, pieļaujama +/- 4 gramu novirze. (Runce, B. (2017). Iegūts 18.03.2017. no <http://skaties.lv/beztabu/nejedzibas/pirceji-ievero-ka-pasapkalposanas-kases-produkti-maksadargak-neka-pie-pardevejas/>)

Uzņēmums "Rimi Latvia" paplašinājis veikalu Ādažos un ieviesis 2016. gada 13. maijā pašapkalpošanās kases, aģentūru LETA informē "Rimi Latvia" pārstāve Inga Bite. Jaunatklātais "Rimi" atrodas tirdzniecības centrā "Apelsīns". (LETA (2016). Iegūts 11.03.2017. no https://www.firmas.lv/news/post/news5735fa03ad9bb+_Rimi_Latvia__papla%C5%A1in%C4%81jis_veikalu_%C4%80da%C5%BEos_un_ieviesis_pirm%C4%81s_pa%C5%A1apkalpo%C5%A1an%C4%81s_kases_veikal%C4%81_%C4%81rpus_R%C4%ABgas) Veikalā Rimi "Zoom" 19. janvārī 2017.gadā tika uzstādītas pašapkalpošanās kases, bet tirdzniecības centrā "Rimi Salaspils" uzstādīja 23. februārī 2017. gadā.

² Zane Kaktiņa - «Maxima Latvija» Biznesa analītikas departamenta direktore

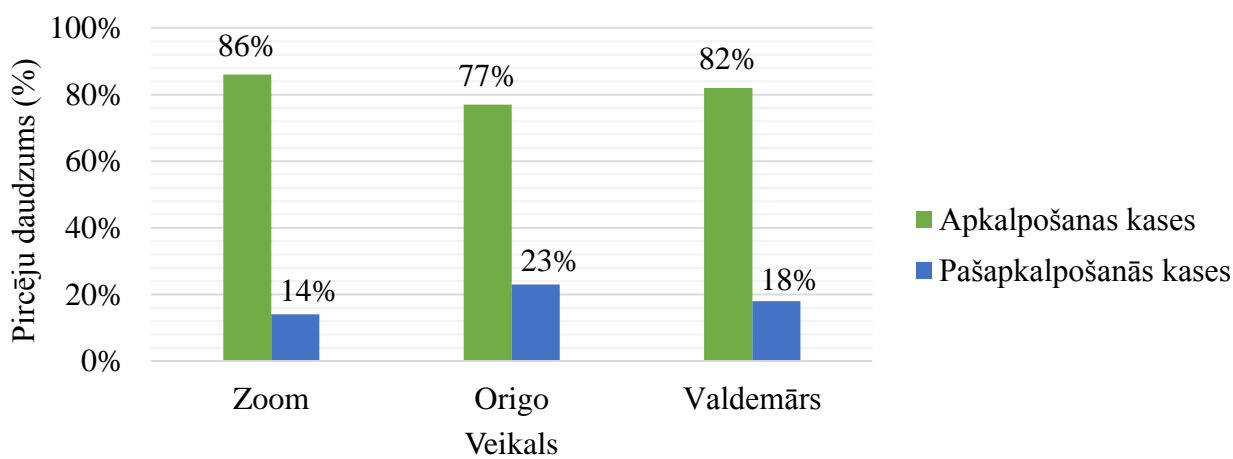
³ LETA - Latvijas Telegrāfa Aģentūra

2. "Rimi" veikalu kasu darbība

Lai novērtētu situāciju "Rimi" veikalos, tika veikti novērojumi, kuru mērķis – izpētīt pircēju izvēli maksāt par pirkumiem apkalpošanas vai pašapkalpošanās kasēs. Novērojums tika veikts veikalā Rimi "Zoom", "Origo" un "Valdemārs", katrā tas ilga 1 stundu, laikā no plkst. 10 – 16. Tika novērota viena no apkalpošanas kasēm un visas pašapkalpošanās kases, uzskaitīts pircēju skaits stundas laikā. Pie pašapkalpošanās kasēm strādā 1 - 2 pārdevēji – konsultanti, atkarībā no pircēju skaita. Izvēlētie tirdzniecības centri tika novēroti dažādos mikrorajonos, kur varētu būt atšķirīgas mērķauditorijas iepirkšanās metodes. Tika izvēlēts klusais centrs – centa nomale, centrs – visu sabiedrisko transportu maršrutu krustpunkts un Ķengarags – atsevišķs mikrorajons.

Kopējais apkalpošanas un pašapkalpošanās kasu sadalījums pa veikaliem:

- 1. Rimi "Zoom" apkalpošanas kases 9, pašapkalpošanās kases 6;
- 2. Rimi "Origo" apkalpošanas kases 7; pašapkalpošanās kases 5;
- 3. Rimi "Valdemārs" apkalpošanas kases 12, pašapkalpošanās kases 6.

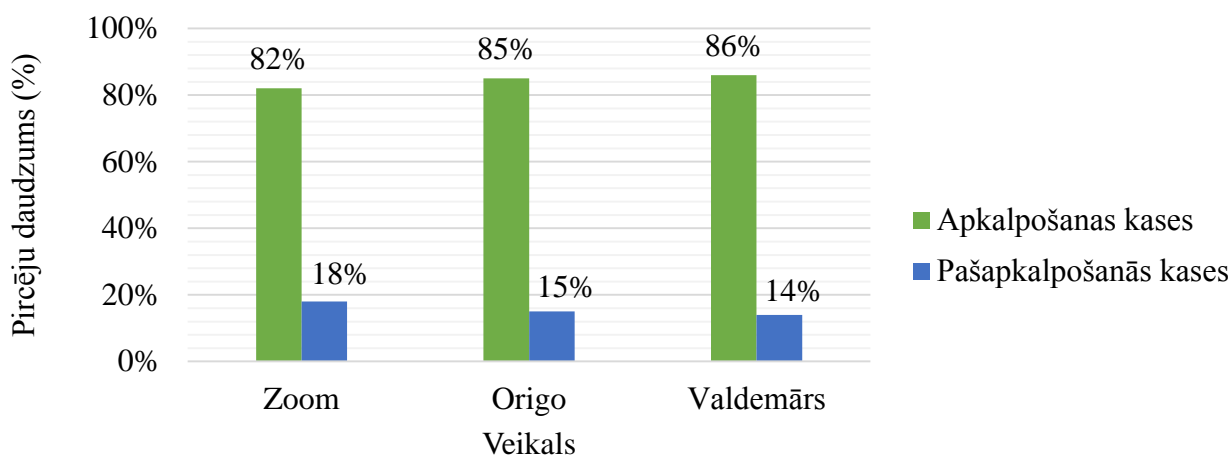

1.att. "Rimi" pircēju sadalījums pa kasēm darba dienā

Rimi "Zoom" 08.03. no plkst. 10 – 11, bija atvērtas 3 apkalpošanas kases. Pircēji tās izmantoja vairāk nekā pašapkalpošanās kases. Jaunajam norēķinu veidam te vēl uzticas maz cilvēku, jūtama nedrošība. Pārdevējs – konsultants aktīvi neaicināja par pirkumiem maksāt pašapkalpošanās kasēs. Ievērojamāk pie pašapkalpošanās kasēm norēķinājās gados vecāki cilvēki. Vairāki patērētāji norēķinās info centrā. "Rimi" veikalā tiek ziņots, ka ir iespēja norēķināties pie pašapkalpošanās kasēm, bet informācija tiek paziņota ļoti klusu, salīdzinot ar citām informatīvām ziņām. Pēc apkopotajiem datiem vidēji 86% patērētāju izvēlas izmantot apkalpošanas kases, bet pārējie 14% norēķinās pašapkalpošanās kasēs.

Rimi "Origo" 14.03. no plkst. 14 - 15, bija atvērtas 5 apkalpošanas kases. Pircēji ar pārliecību izmanto pašapkalpošanās kases, pie reizes novērtējot konsultantu darbību, atzīmējot to uz speciālas novērtēšanas iekārtas pie kasu izejas. Pašapkalpošanās kasu darbība tika novērota kā intensīva, nebija izteiktas pauzes, kad pircēji ilglaicīgi te nenorēķinātos par precēm. Redzams, ka 23% pircēju izmanto pašapkalpošanās kases.

Rimi "Valdemārs" 15.03. no plkst. 11 - 12, bija atvērtas 4 apkalpošanas kases. Novērojams aptuveni vienāds pircēju iepirkšanās temps gan pie apkalpošanas kasēm - 82%, gan pašapkalpošanās kasēm - 18%. Izteiktākie pircēji, kas izmantoja pašapkalpošanās kases bija jaunieši un ģimenes. Neatkarīgi no "Rimi" veikala atrašanās vietas procentuāli vienāds skaits pircēju izmanto pašapkalpošanās kases un lielākā daļa norēķinās pie apkalpošanas kasēm.

2.att. "Rimi" pircēju sadalījums pa kasēm svētdienā

Rimi "Zoom", 12.03 no plkst. 10 - 11, bija atvērtas 2 apkalpošanas kases. Tika novērots, ka patērētāji nevēlas norēķināties pie pašapkalpošanās kasēm, bet redzot, ka pie apkalpošanas kasēm ir garas rindas, tika izmēģinātas jaunās kases. Novēroti gadījumi, kad cilvēki izvairās norēķināties pašapkalpošanās kasēs un veic maksājumu pie informācijas centra ar mazu preču daudzumu. Daži cilvēki gados nezina, ka izmantojot pašapkalpošanās kases var tikai norēķināties ar kredītkartēm un skaidru naudu nepieņemt. Klientu konsultanti aktīvi neziņo, lai izmēģina jaunās tehnoloģijas. Brīvdienās pašapkalpošanās kases izmanto 82%, bet 18% pircēju izvēlas norēķināties pie apkalpošanas kasēm.

Rimi "Origo" 12.03. no plkst. 13- 14 bija atvērtas 5 apkalpošanas kases. Pircēji tās izmanto gandrīz vienādi, ko var secināt no apkopotajiem datiem, ka 15% norēķinās pie pašapkalpošanās kasēm un 85% izvēlas apkalpošanas kases. Ievērojami vairāk pircēju pie pašapkalpošanās kasēm norēķinās vidēji vecumā no 25 - 35 gadiem. Pie apkalpošanas kasēm nebija izteiktas garas rindas, dažbrīd bija 2 - 4 pircēji.

Rimi "Valdemārs" 12.03. no plkst. 14 – 15 bija atvērtas 5 apkalpošanas kases. Pie apkalpošanas kasēm un pašapkalpošanās kasēm izteikti vienmērīga cilvēku norēķināšanās plūsma. Pie pašapkalpošanās kasēm vairāk norēķinās ģimenes ar daudziem pirkumiem, tas aizņem ilgāku laiku nekā pie apkalpošanas kasēm. Pie pašapkalpošanās kasēm vidēji norēķinās 66 cilvēki, kas sastāda 14%, bet pie apkalpošanas kasēm norēķinās vidēji 390 cilvēku, kas ir 86%. "Rimi" veikalā pašapkalpošanās kases aizstāj vidēji vienu apkalpošanas kases darbību.

3. Pircēju rīcība norēķinoties par precī

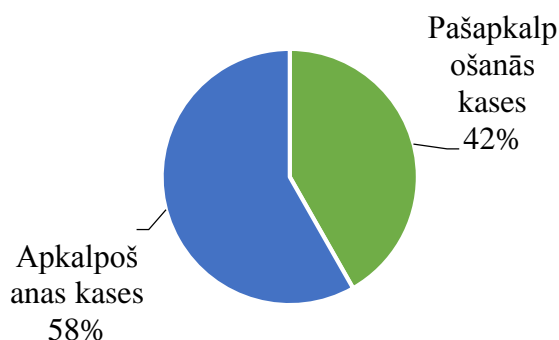
Lai noskaidrotu pircēju ieradumus norēķināties par pirkumiem un viņu viedokli par pašapkalpošanās kasēm, tika veikta aptauja.

Aptaujā piedalījās 170 respondenti:

- 126 sievietes un 44 vīrieši
- Vecums: 16 – 72
- Lielākā daļa no aptaujātajiem respondentiem ir Rīgas pilsētas iedzīvotāji.

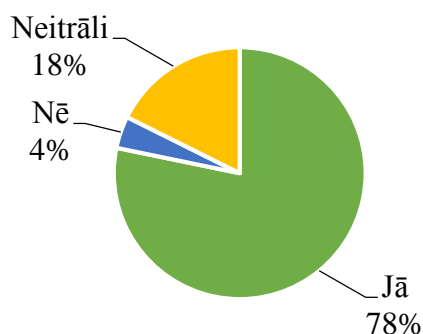
Visbiežāk pircēji iepērkas "Rimi" veikalos: t/c "Origo", "Dole", "Zoom", "Galerija Centrs", "Valdemārs", "Mols" vai arī ieiet veikalā, kas ir pa ceļam no atrašanās vietas. Izvēloties "Rimi" veikalu pircējam ir svarīgi, lai būtu plašs preču klāsts-31% un kvalitāte-25%, veikals būtu pa ceļam-

22% un ātra apkalpošana-9%. Daži respondenti novērtējuši “Rimi” veikalu, kā mājīgāko no visiem pārtikas lielveikaliem, kur ir draudzīgas cenas un atlaides, un pārredzams produktu izvietojums. Cilvēkiem arī ir novērtējuši gan veikala vizuālo izskatu un tā tīrību.

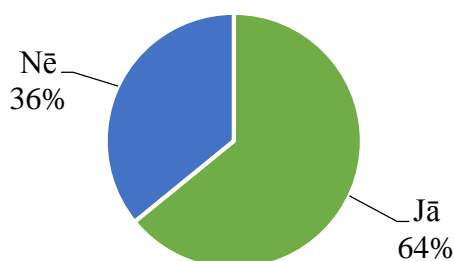
3.att. Kasu izvēle

No visiem 170 respondentiem 58% izmanto apkalpošanas kases un 42% pašapkalpošanas kases. Lielākā daļa pircēju dod priekšroku apkalpošanas kasēm, bet pozitīvi novērtējams, ka ir arī cilvēki, kas ikdienā jau izmanto tikai pašapkalpošanas kases un nesaista iepirkumu norēķināšanos ar vecā standarta kasēm.

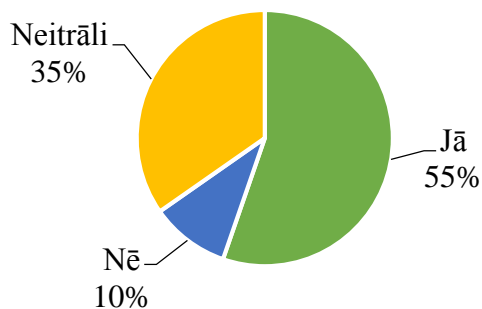
4.att. Pircēju viedokļi par pašapkalpošanas kasu vajadzību

Vairākums aptaujāto uzskata, ka ir nepieciešamas pašapkalpošanas kases, un nākotnē tās izmantos vairāk pircēju, un šīs kases atvieglos veikalu personāla darbu. Tikai 4% no aptaujātajiem pircējiem ir pret šīm kasēm un uzskata, ka tās nav vajadzīgas.

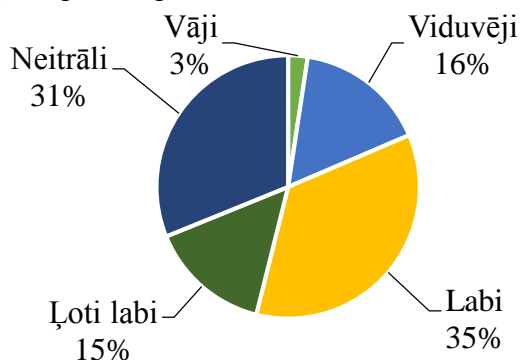
5.att. Pašapkalpošanas kasu izmantošana “Rimi” veikalos

No aptaujātajiem pircējiem 64% izmanto pašapkalpošanas kases “Rimi” veikalos, bet 36% nav veikuši darbību pie šīm kasēm. Gandrīz puse pircēju neizmanto “Rimi” veikala pašapkalpošanas kases dažādu iemeslu dēļ. Pircēji neizmanto pašapkalpošanas kases, jo dažiem nav maksājuma kartes un nevar norēķināties ar skaidru naudu, tas ir izteikti vecākiem cilvēkiem.

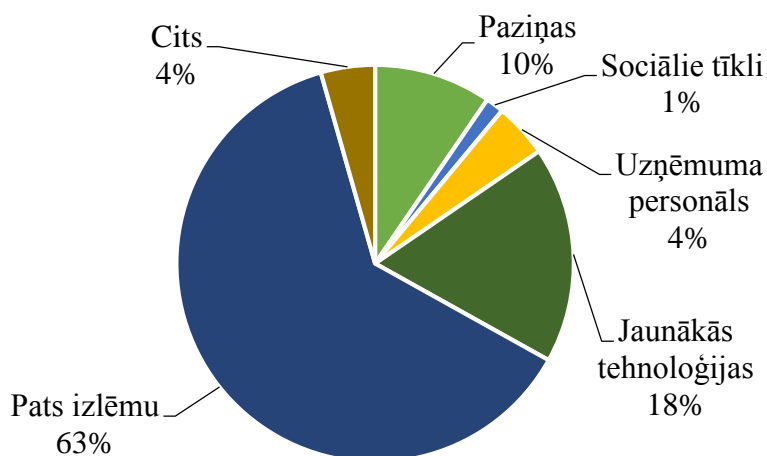
6.att. Pircēju uzticība svēršanas procesam un cenu aprēķināšanai pašapkalpošanās kasēs

Vairāk kā puse respondentu uzticas pašapkalpošanās kasu svēršanas un aprēķināšanas procesam. Vidēji 10% pircēju šaubās par preču svēršanas un cenu aprēķināšanas pareizību, un neuzticas šīm kasēm. Šī iemesla dēļ daļa no pircējiem nevēlas norēķināties pašapkalpošanās kasēs. 35% no aptaujātajiem pircējiem pret šo procesu izturas neitrāli.

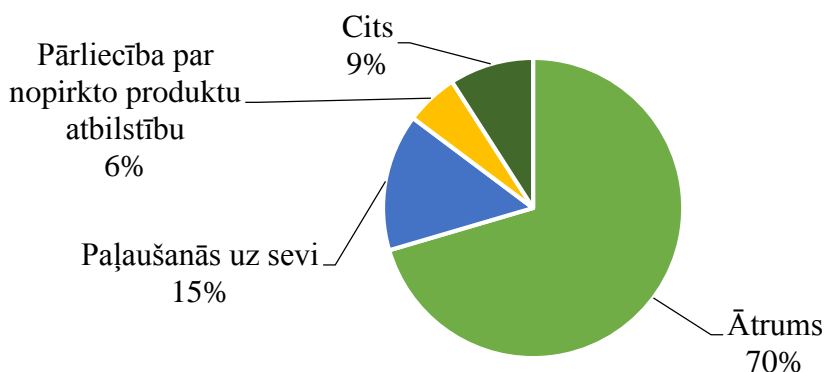
7.att. Pašapkalpošanās kasu pārdevēju-konsultantu darba vērtējums

Respondenti pārdevēju-konsultantu darbu ir novērtējuši kā ļoti labu-15% vai labu - 35%. Pircēji ir saskārušies ar neprofesionālu – 16% vai ļoti sliktu apkalpošanu – 3% pie pašapkalpošanās kasēm, bet kopumā pārdevēju-konsultantu darba novērtējums ir pozitīvs.

8.att. Pašapkalpošanās kasu izmantošanas ierosinātāji

Vairākums patērētāju (63%) paši izlēma izmēģināt pašapkalpošanās kases. Patērētājus piesaistīja un ieinteresēja jaunākās tehnoloģijas. Viens no būtiskākajiem iemesliem, kāpēc cilvēki sāka norēķināties pie pašapkalpošanās kasēm, ir garās rindas pie apkalpošanas kasēm un rindas neesamība pie jaunajām kasēm. Daži no respondentiem ir izmēģinājuši ārzemēs pašapkalpošanās kases un vēlējas tās pārbaudīt arī Latvijā.

9.att. Galvenie pašapkalpošanās kasu izmantošanas iemesli

Viens no būtiskākajiem iemesliem, kāpēc pircēji izmanto pašapkalpošanās kases, ir ātra norēķināšanās un paļaušanās uz sevi, cilvēks pats atbild un veic visas nepieciešamās darbības pie norēķinu kases. Respondenti atzina, ka ieinteresētība, kā arī bērni veicinājuši izmēģināt pašapkalpošanās kases. Dažiem patīk izmantot pašapkalpošanās kases, jo nav kontakta ar apkalpošanas kases pārdevējām, var norēķināties pats personīgi bez citu palīdzības. Būtisks iemesls ir izmantot jaunās kases, jo var norēķināties ar maksājuma karti un neizmantot skaidru naudu.

Secinājumi un priekšlikumi

Izpētot un analizējot “Rimi” veikala kasu darbību un pircēju viedokli par apkalpošanas un pašapkalpošanās kasēm,

secināts:

1. Neatkarīgi no “Rimi” veikala atrašanās vietas procentuāli vienāds skaits pircēju izmanto pašapkalpošanās kases un lielākā daļa norēķinās pie apkalpošanas kasēm. Pašapkalpošanās kases aizstāj vidēji vienu apkalpošanas kases darbību.
2. No visiem 170 respondentiem 58% izmanto apkalpošanas kases un 42% pašapkalpošanās kases. Lielākā daļa pircēju dod priekšroku apkalpošanas kasēm, bet pozitīvi novērtējams, ka ir arī cilvēki, kas ikdienā jau izmanto tikai pašapkalpošanās kases un nesaista iepirkumu norēķināšanos ar vecā standarta kasēm.
3. Viens no būtiskākajiem iemesliem, kāpēc pircēji izmanto pašapkalpošanās kases, ir ātra norēķināšanās un paļaušanās uz sevi, ieinteresētība, kā arī bērni veicinājuši izmēģināt pašapkalpošanās kases. Dažiem patīk, ka nav kontakta ar apkalpošanas kases pārdevējām.
4. Būtisks iemesls izmanto jaunās kases – var norēķināties ar maksājuma karti un neizmantot skaidru naudu. Šajā ziņā domas dalās, dažiem pircējiem vai nu nav norēķinu kartes, vai norēķinās tikai ar skaidru naudu, tātad nevar norēķināties pie šīm kasēm.

priekšlikumi:

1. Lai veicinātu pircēju vēlmi norēķināties pie pašapkalpošanās kasēm, gan pārdevējiem-konsultantiem, kas ir atbildīgi un uzrauga kasu darbību, gan “Rimi” veikalu informācijas centriem jāziņo, ka pastāv šāda iespēja.
2. Izveidot izformējošas reklāmas par pašapkalpošanās kasu ieviešanu un tās darbību “Rimi” veikalos, lai rosinātu cilvēkos interesi, un pircējs iepērkoties vairāk sāktu pievērst uzmanību jaunajām kasēm.

3. Izveidot sabiedrisko attiecību kampaņu, lai pircēji, kas izmanto tikai apkalpošanas kases, sadzirdētu veikala mērķi - palīdzēt ātrāk norēķināties pie pašapkalpošanās kasēm, nevis stāvēt garā rindā pie parastajām kasēm. Kampaņa cilvēkiem ļaus izprast, kāpēc ir vajadzīgas šīs kases un, kādu labumu tās dos pircējiem.
4. Ātrai informācijas nodošanai pircējam, var izveidot skaidrojošos bukletus, kur sīkāk tiktu aprakstīts un paskaidrots par pašapkalpošanās kasēm, to mērķi, un kāpēc tās ir nepieciešamas, kā var norēķināties, kādā secībā jāveic darbības, lai pircējs pats sevi varētu apkalpot pie kases.

Izmantotā literatūra un avoti

1. Kaparkalēja, D. (2011). Elektroniskās norēķinu sistēmas tirdzniecībā. D. Kaparkalēja, *Merčendaizinga un pārdošanas mākslas pamati*. Rīga: Rīgas Tirdzniecības tehnikums, 29 lpp.
2. Kaparkalēja, D. (2011). Elektroniskās norēķinu sistēmas tirdzniecībā. D. Kaparkalēja, *Merčendaizinga un pārdošanas mākslas pamati*. Rīga: Rīgas Tirdzniecības tehnikums 31 lpp.
3. Kaparkalēja, D. (2011). Elektroniskās norēķinu sistēmas tirdzniecībā. D. Kaparkalēja, *Merčendaizinga un pārdošanas mākslas pamati*. Rīga: Rīgas Tirdzniecības tehnikums, 29.-30. lpp.
4. LETA. (2016). *"Rimi Latvia" paplašinājis veikalu Ādažos un ieviesis pirmās pašapkalpošanās kases veikalā ārpus Rīgas*. Iegūts 11.03.2017. https://www.firmas.lv/news/post/news5735fa03ad9bb+_Rimi_Latvia__papla%C5%A1in%C4%81jis_veikalu_%C4%80da%C5%BEos_un_ieviesis_pirm%C4%81s_pa%C5%A1apkalpo%C5%A1an%C4%81s_kases_veikal%C4%81_%C4%81rpus_R%C4%ABgas
5. LETA. (2016). *Pašapkalpošanās kases pircēju vidū kļūst arvien populārākas*. Iegūts 11.03.2017. http://financenet.tvnet.lv/nozares/595074-tirgotaji_pasapkalposanas_kases_pirceju_vidu_klust_arvien_popularakas
6. Pankovska, E. (2016). Aizvieto trūkstošos darbiniekus. *dienas bizness*, 65: 11.
7. Ratniece, S. (2001). Elektroniskie kases aparāti. *Supermārketi*, 4 (10): 48.
8. Runce, B. (2017). *Pircēji ievēro, ka pašapkalpošanās kasēs produkti maksā dārgāk nekā pie pārdevējas!* Iegūts 18.03.2017. <http://skaties.lv/beztabu/nejedzibas/pirceji-ievero-ka-pasapkalposanas-kases-produkti-maksa-dargak-neka-pie-pardevejas/>